

Múzejná prezentácia obdobia socializmu na Slovensku v súčasnosti

Museum presentation of the socialism period in contemporary Slovakia

DOI: 10.31577/EtnoRozpra.2022.29.2.04

Ľuboš Kačírek

Abstract

The paper describes efforts to present the period of socialism in museums from the beginning of this century in the form of exhibitions of selected Slovak museums, the collecting interest of individuals in objects from this period and the establishment of museum exhibitions, their motivation (nostalgia, technological and art-historical interest, way of spending free time, etc.), the efforts of civil associations bringing together those unjustly prosecuted before 1989 to document the lack of freedom and totality and to establish a museum of the crimes of communism as a form of building collective memory about this historical period. The study points to dealing with the past by providing an example in selected countries of the former Eastern bloc and a comparison with developments in Slovakia.

Key words

museum exhibition, socialism, historical memory

Kľúčové slová

múzejná expozícia, socializmus, historická pamäť

Acknowledgment

Vydanie príspevku bolo podporené grantom VEGA č. 1/0187/20 Obraz socialistického mesta.

Kontakt / Contact

doc. Ľuboš Kačírek, PhD., Katedra archívniectva a muzeológie, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Gondova 2, 811 02 Bratislava, Slovenská republika;

STM-Múzeum dopravy, Šancová 1/B, 811 04 Bratislava, Slovenská republika,
e-mail: lubos.kacirek@uniba.sk

Ako citovať / How to cite

Kačírek, L. (2022) Múzejná prezentácia obdobia socializmu na Slovensku v súčasnosti. *Etnologické rozpravy*, 29(2), 63-73. <https://doi.org/10.31577/EtnoRozpra.2022.29.2.04>

V novembri 2019 sa na Bratislavskom hrade konala konferencia *Revolúcia: nežná & digitálna*, ktorej súčasťou bolo aj otvorenie výstavy o Nežnej revolúcii z roku 1989 pripravenej SNM-Historickým múzeom. Rok 1989 je zlomovým momentom v našich dejinách, osobitne v krajinách bývalého východného bloku, ktorým sa otvorila cesta postupne sa začleňovať do západoeurópskych štruktúr. Udalosti z 25. februára 1948, pred rokom 1989 označované ako Víťazný február, znamenali nástup režimu označovaného ako socializmus či komunizmus, t. j. „spoločenský systém založený na ideológii socializmu“ označovaný ako „komunizmus“ (Kamenický a kol., 2001: 220). S určitým časovým odstupom je toto historické obdobie, politický systém rokov 1948 – 1989, hodnotený ako „verzia sovietskej diktatúry so zachovaním niektorých historicky a sociálno-ekonomicky zdôvodnených odlišností“ či zdôrazňuje, že „komunistický režim ... vo vnútri bol založený na bezpráví a porušovaní základných ľudských a národných práv a slobôd“ (Škvarna a kol., 1997: 149). Toto obdobie nebolo homogénne, prechádzalo viacerými fázami – od nástupu režimu, jeho upevňovania a likvidácie politických oponentov, hľadania nepriateľa vo vlastných radoch v 50. rokoch, politického uvoľnenia v 60. rokoch, Pražskej jari a obdobia normalizácie (Mannová a kol., 2003: 302-304).

Je pochopiteľné, že vnímanie tejto dejinnej fázy je rozdielne, vychádza aj z autopsie či rodinných pomerov. Je ovplyvnené našou historickou pamäťou, ktorá je selektívna, emocionálna, a preto je aj často ideologizovaná a spolitizovaná, prechádza vlastným sitom videnia tohto historického obdobia (Bačová a kol., 1996: 26). Ako môžeme sledovať aj pri nižšie uvádzaných príkladoch múzejných zariadení, historickú pamäť musíme vnímať „ako meniace sa tkanivo mentálnych, materiálnych a sociálnych fenoménov, ktoré sa do zmysluplného celku organizujú a aktualizujú v aktoch spomínania“. Keďže spomienky sú selektívne, jednotlivé prvky sa v nich spájajú podľa aktuálnej potreby (Mannová, 2017: 8), aj múzejná prezentácia obdobia socializmu poskytuje rozdielne pohľady, resp. interpretácie tohto obdobia, a to aj na základe vlastných historických a životných skúseností, ale aj ich absencie, keďže vzhladom na vek zberateľov už táto reálna skúsenosť chýba. Ako môžeme sledovať, predkladaný text nám potvrdzuje takéto hodnotenie historickej pamäte a spomínania aj prostredníctvom múzejných expozícií.

V počiatočnom období, na začiatku 90. rokov, sme sa zbavovali všetkého, čo súviselo s predchádzajúcim obdobím, poukazovali sme na obdobie neslobody a totality a veľmi silno rezonovala negácia predchádzajúceho 40-ročného obdobia azda s výnimkou Pražskej jari a udalostí z roku 1968. Tento trend sa prejavil aj v múzejníctve, zanikli ideologicky zamerané múzeá, ako napríklad Múzeum V. I. Lenina a Múzeum spoločenského pokroku v Bratislave či múzejné expozície adorujúce víťazstvo proletariátu nad buržoáziou. Veľakrát, ako sa hovorí, bolo spolu s vaničkou vyliate aj dieťa, a to napríklad

zánikom mnohých pamätných izieb zriadených inštitúciami a výrobnými podnikmi, ktoré o. i. zhromažďovali aj výrobky danej továrne. Reštitúcie a privatizácia znamenali nielen zánik dokumentácie socializmu (Dolák, 2006: 4-20; Junek, 2012: 38-40; Klíma, Šullová, Hájek, 2014: 79-90; Uznesenie vlády SSR č. 200/1981 o komplexnej dokumentácii obdobia výstavby socializmu), ale aj prevažnej časti týchto zbierok, napriek mnohým hlasom odborníkov, múzejných Cassandier.

Prvé pamätne siene/izby revolučných tradícií na Slovensku vznikali od konca 50. rokov inšpirované podobnými expozíciami v Sovietskom zväze. Systematickejšie zakladanie pamätných izieb v priemyselných závodoch vychádzalo z dokumentu Sekretariátu ÚV KSČ z 22. 6. 1966. Zdôrazňovala sa v ňom potreba dokumentácie dejín závodov, ktoré boli vnímané ako „ohniská ostrých triednych bojov proti kapitalistickému vykorisťovaniu“, po roku 1948 ako strediská, kde sa „teraz odohráva boj o výstavbu vyspelej socialistickej spoločnosti v našej vlasti“ (Kostický, 1988: 13-14). Naň nadviazala smernica Ministerstva školstva SSR z 15. 9. 1972 o zriaďovaní školských múzeí a pamätných izieb a Dočasné zásady na zriaďovanie, riadenie a využívanie izieb revolučných tradícií v masovopolitickej práci na Slovensku schválených Sekretariátom ÚV KSS 27. 2. 1979 a napokon Uznesenie vlády SSR č. 200/81 o komplexnej dokumentácii obdobia výstavby socializmu (Kostický, 1988: 14-15), známu v múzejnom prostredí ako „dvojstovka“. V období socializmu sa jednotlivé inštitúcie ako školy, vedecké ústavy, kultúrno-výchovné pracoviská, masovokomunikačné prostriedky či závody podieľali na formovaní historického vedomia v duchu vládnej ideológie. Teda aj múzejné inštitúcie vrátane pamätných izieb mali významnú úlohu na „politickovýchovnom“ či „kultúrno-vzdelávacom“ pôsobení obyvateľov v duchu vládnej ideológie.

Koncom 80. rokov dvadsiateho storočia sme na území Slovenska mali zdokumentovaných 132 rôznych pamätných izieb, siení slávy, kútikov či izieb (revolučných) tradícií, ktoré sa prevažne nachádzali v priemyselných podnikoch (napr. Tatramat v Poprade, Sandrik v Hodruši-Hámroch, Gumárne Púchov, Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši) či na Štátnych majetkoch (napr. Podnikové múzeum Štátneho majetku, n. p. Želiezovce, Izba revolučných tradícií a pracovných úspechov n. p. Štátny majetok v Kráľovskom Chlmci).

Výrazná časť z nich sa nachádzala v odborných učilištiach pri tamojších výrobných závodoch (napr. Juhoslovenské celulózky a papierne v Štúrove, Chemko Strážske, Slovenské magnezitové závody v Revúcej či na viacerých odevných učilištiach), ktoré zabezpečovali, dnešnými slovami, duálne vzdelávanie nového dorastu. Sem nezahŕňame pamätne izby venované lokálnej histórii a národopisným tradíciám či literárne a politicky činným osobnostiam (Kollár, 2014), ktorým sa bližšie nevenujeme.

Väčšina z týchto pamätných izieb revolučných tradícií zanikla v čase „divokých 90. rokov“ a privatizácie, veľaokrát znamenajúcich ich zánik. Len zlomok z nich sa transformoval na múzejné expozície (napr. Izba revolučných tradícií Rušňového depa Martin-Vrútky – dnes Výhrevňa Vrútky spravovaná o. z. Spolok Výhrevne Vrútky spolupracujúca so ŽSR-Železničným múzeom). Tieto expozície boli rozdielnej kvality, od jednoduchých nástieniek s vyvesenými cyklostylovými kópiami dokumentov a fotografií, po na tú dobu moderné expozície s trojrozmernými predmetmi dokumentujúcimi minulé i vtedajšiu priemyselnú produkciu.

Jednotlivé múzeá tak viac či menej systematicky dokumentovali aj obdobie socializmu. Napríklad Slovenské technické múzeum v Košiciach už od svojho založenia v roku 1947 spolupracovalo s priemyselnými podnikmi na dokumentácii dejín vied a techniky. Pri vtedajších ministerstvách vznikali dokumentačné centrá, ktoré sa transformovali na špecializované múzeá, ako napríklad Múzeum obchodu (vzniklo v roku 1982 pôvodne ako dokumentačné centrum pri vtedajšom Ministerstve obchodu SSR). Fond Slovenského múzea dizajnu, sprístupneného v roku 2014, v prevažnej miere dokumentuje predmety z obdobia socializmu. Trochu z iného uhla pohľadu prezentuje „dizajn“ aj Múzeum gýča v Kremnici, ktoré oficiálne vzniklo v roku 2006, ale jeho počiatky siahajú do 80. rokov ako súčasť Festivalu humoru a satiry Slovenské gagy.

Na systematickejšiu dokumentáciu súčasnosti sme si museli počkať. Spomeňme konferenciu *Múzejná dokumentácia druhej polovice 20. storočia na Slovensku*, (Letenayová, Ševčíková, 2019) ktorá sa konala v októbri 2012 v Zuberici či príspevky v časopise *Múzeum* z roku 2014 číslo 3 zamerané na túto problematiku.

V súčasnosti sa na Slovensku nenachádza reprezentatívna expozícia, ktorá by domácim a zahraničným návštevníkom priblížila toto historické obdobie. SNM-Historické múzeum pripravuje komplexnú expozíciu dejín Slovenska od najstarších čias do súčasnosti od 90. rokov, keď bola uzatvorená pôvodná expozícia približujúca historický vývoj na Slovensku od praveku do súčasnosti vrátane expozícií „Revolučné tradície slovenského ľudu“ a „Slovensko v socialistickom Československu“, postupne inštalovaných v 70. rokoch v priestore Bratislavského hradu (Holčík a kol., 1989: 6-7). V súčasnosti je prístupná len jej časť do roku 1526. S odstupom desaťročí však vzniká viacero menších či väčších výstav alebo aj súčastí expozícií prevažne zriadených obcami a občianskymi združeniami rôznej expozičnej kvality, ktoré múzejnou formou približujú toto obdobie.

Z reprezentatívnych výstav, ktoré približovali aj obdobie socializmu, spomeňme aspoň dve výstavy:

- Ako sme žili (2008) (Maráky, Tomčík, Plichová, 2009),
- Česko-slovenská / Slovensko-česká výstava pripravená v rámci osláv 100. výročia vzniku Československa (2018) (Junek, Lubušská, 2018; Kováč, Rychlík, 2018), časť Totalitná diktatúra, Uvoľňovanie, Normalizácia
- Z užšie tematicky zameraných výstav uveďme napríklad výstavu Štýl a móda 60. rokov, ktorú pripravilo SNM v roku 2013 a ktorá približuje obdobie politického uvoľňovania v Československu. (Štýl a móda 60. rokov, 2013; v rámci viacerých tematických okruhov sa návštevníci mohli napríklad oboznámiť s bytovou kultúrou, módou, dekoratívnym a úžitkovým umením, technikou či si predstaviť alebo si zaspomínať na zábavu a trávenie voľného času.)

Múzejné zariadenia dokumentujúce obdobie socializmu v krajinách bývalého východného bloku a na Slovensku

S prvými múzeami dokumentujúcimi obdobie socializmu sa môžeme stretnúť v zjednotenom Nemecku a pobaltských krajinách vďaka podpore vlády. Napríklad, v Berlíne bolo už v novembri 1990 založené Múzeum Stasi – výskumné a pamätné miesto Normannenstraße, ktoré návštevníkom poskytuje informácie o politickom systéme NDR, fungovaní tajnej polície Stasi a hnutí odporu. Nachádza sa v budove bývalého ministerstva pre štátnu bezpečnosť. Podobne v litovskom Vilniuse bolo v roku 1992 z rozhodnutia vtedajšieho ministra kultúry a školstva a predsedu Litovského zväzu politických väzňov a deportovaných založené Múzeum okupácie a bojov za slobodu. V roku 1997 bolo prevedené na Litovské stredisko pre výskum genocídy a odboja. V Maďarsku zase „prebytok“ sôch z obdobia socializmu po ich „stiahnutí“ z verejných priestranstiev vyriešili v roku 1993 založením open-air galérie Memento park – Park sôch z doby socializmu. A podobne by sme mohli pokračovať ďalšími zahraničnými príkladmi.

Ako sme už naznačili, na Slovensku sa v súčasnosti nachádza viacero múzeí, ktoré v rámci svojej zbierkotvornej činnosti dokumentovali aj určitú oblasť z obdobia socializmu. Od 90. rokov sa aj na Slovensku stretávame so snahou o dokumentáciu neslobody a totality, aj keď proces spojený so špecializovanou inštitúciou trval dlhšie a zavŕšený bol v roku 2003 založením Ústavu pamäti národa. Od tohto obdobia máme zaznamenané aj snahy o dokumentáciu tohto obdobia aj múzejnou formou (nástup neslobody po februári 1948 zachytáva aj Múzeum SNP v Banskej Bystrici od svojej reinštalácie expozície z roku 2004; Babušíková, b. d.).

Problematike založenia múzea, resp. múzeí komunizmu sa podrobne venuje František Neupauer, historik Ústavu pamäti národa, autor projektu Nenápadní hrdinovia v zápase s komunizmom (Neupauer, 2012, 2018) a naposledy v zborníku SNM História z roku 2021 (Neupauer, 2021). Približuje prvotné snahy založiť Múzeum zločinov komunizmu od roku 2010, deklarované na Deň nespravodlivo stíhaných 13. apríla. V tejto súvislosti sa uvažovalo o budove patriacej ministerstvu vnútra na Špitálskej ulici, známej ako „U dvoch levov“, kde o. i. vyšetrovali viacero aktivistov proti režimu. Múzeá totality umiestnené v takýchto priestoroch s geniom loci nachádzame aj v zahraničí, spomeňme napríklad Dom teroru (Teror háza) v Budapešti, v Rige je to Múzeum okupácie Lotyšska umiestnené v budove, kde sídlila KGB.

Následne počas vlády Ivety Radičovej v rokoch 2011 – 2012 vznikla iniciatíva na založenie Múzea komunizmu. Projekt síce získal podporu vlády a múzeum malo sídliť v bočnom pavilóne postavenom v období socializmu v rámci Úradu vlády SR, ale pre pád vlády v roku 2012 išiel aj tento projekt do stratena. Môžeme si všimnúť už na prvý pohľad rozdielne zameranie – výraz *zločin* už dáva jasnú konotáciu zamerania múzea.

V rokoch 2012 – 2020 sa myšlienka takto zameraného múzea dostala mimo záujmu vlády. V rámci osláv 30. výročia Nežnej revolúcie a pádu totalitného režimu v ČSR sa opätovne objavila myšlienka založenia múzea. O takto zameranom múzeu hovorí až

programové vyhlásenie súčasnej vlády: „*Vláda SR vytvorí podmienky pre zriadenie Múzea 20. storočia, ktoré by malo slúžiť najmä na edukatívne účely.*“ (Barborák, 2019; pozri aj Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2020 – 2024 po voľbách konaných dňa 29. februára 2020) Táto snaha zatiaľ nie je naplnená, navrhované múzeum by malo byť súčasťou SNM.

Neúspešná snaha občianskych iniciatív na založenie štátneho múzea viedla k založeniu múzea, ktorého sa ujalo o. z. Nenápadní hrdinovia pod vedením Františka Neupauera v spolupráci s Konfederáciou politických väzňov Slovenska (KPVS) a Vysokou školou sv. Alžbety. *Múzeum zločinov a obetí komunizmu* bolo oficiálne otvorené 25. marca 2013 v deň 25. výročia Sviečkovej manifestácie z 25. marca 1988 (Múzeum zločinov a obetí komunizmu, 2022).

V novembri 2019, pri príležitosti 30. výročia Nežnej revolúcie, si občianske iniciatívy postavili ďalší míľnik – založenie *Múzea obetí komunizmu v Košiciach* ako prvého múzea takéhoto zamerania na východnom Slovensku. Slávnostne bolo sprístupnené verejnosti v Deň pamiatky obetí komunistického režimu 24. júna 2021. Na jeho založení sa podieľalo viacero občianskych združení ako Nenápadní hrdinovia a samizdat.sk, agentúra Amadeus a spoločnosť Apex. Profesionálne a odborne múzejnú expozíciu zastrešil Ústav pamäti národa (ÚPN), ktorý takisto poskytol videá – svedectvá pamätníkov. (Smutná kapitola našich dejín, 2021) Expozícia využíva moderný múzejný jazyk, využíva multimediálne prvky a súčasťou expozície je prednášková miestnosť a knižnica vrátane databázy s menami obetí. Inštitúcia tak plní aj charakter dokumentačného centra (bližšie na stránke: www.obetekomunizmu.sk). Na svojej stránke uvádza, že je to „*prvé multimediálne múzeum, ktoré sa zameriava predovšetkým na ľudí, ktorí sa stali obeťami vo vlastnej krajine*“ (Nádej nájdená v utrpení, 2022). Dominantnú časť návštevníkov majú tvoriť žiaci základných a študenti stredných škôl. Hoci historické procesy sú javy *sui generis* sociálne, v rámci múzejnej prezentácie historickej pamäte ako subdisciplíny sociálnej pamäte sa pri interpretácii obdobia komunizmu zdôrazňuje jeho negatívna interpretácia (Bačová a kol., 1996: 19), keď sa zdôrazňujú výrazy „zločin“ a „obeť“.

Od nostalgie cez kuriozity k fetišu

Fenoméni zberateľstva je spojený s formovaním ľudstva ako sociálnej kategórie. V odbornej literatúre sa v tejto súvislosti uvádza pojem „zberateľský inštinkt“ spojený s cieľavedomou zberateľskou činnosťou (bližšie napríklad Dolák, 2018: 8-11), od zbierania známok či podpivníkov, cez umelecké diela, národopisné predmety či veteránov. Postupne k nim pribúdajú predmety rozdielneho charakteru z obdobia socializmu. Viacerí zberatelia mali ambíciu nielen zbierať, ale aj vystavovať svoje súkromné zbierky verejnosti – ako napríklad galéria Nedbalka v Bratislave vystavujúca súkromné zbierky zberateľov umenia. Zo zberateľov predmetov z obdobia socializmu spomeňme napríklad zbierku cestovateľa a publicistu Miloša Majka zo Serede, ktorý vo svojom dome sprístupnil Múzeum totality (Szalayová, 2021), alebo dnes už neexistujúcu expozíciu, ktorú jej majiteľ nazval Múzeum Parkan, resp. uvádza sa aj pod názvom Dopravno-technické dobové múzeum v Štúrove. Zberateľ Majko múzeum vybudoval v čase pandémie, pričom zdôrazňuje: „...*nejde o dielo, ktoré by malo ospevovať minulý režim. Naopak, všetky exponáty poukazujú na dennú realitu socializmu aj na to, ako v praxi fungovala propaganda.*“ (Szalayová, 2021)

Sústredzuje sa na predmety spojené so železnou oponou či predmetmi dennej potreby.

Z bežných predmetov, ktoré nás obklopovali a boli súčasťou nášho života, sa tak pre staršiu generáciu stávajú predmetmi spojenými s nostalgiou, pre mladšiu generáciu skôr kuriozitami. Alebo, a to už je ďalší pohľad, ako fetiše, t. j. so zveličením až ich slepé uctievanie či zbožňovanie. S týmto pojmom sme sa mohli stretnúť v rámci relácie STV s názvom *Fetiš socializmu* (Barabáš, Barabášová, Biskupičová, 2014) ktoré už s potrebným nadhľadom približuje život v tomto období. Dve série s týmto názvom uviedla STV v rokoch 2014 – 2015, spolu 24 dielov. Na ne nadviazala 3. séria s názvom *Fetiš televízie* (Barabáš, 2016) a *Fetiš Nežnej revolúcie* (Barabášová, 2019).

V druhom desaťročí tohto storočia vzniklo viacero múzejných expozícií, ktoré sa časovo a tematicky zameriavajú na obdobie socializmu. Tieto expozície nesú v názve výraz „múzeum“, ktorý v príspevku ponechávame, hoci ich prevažne tvoria múzejné zbierky rozličnej kvality a úrovne prezentácie predmetov, príp. sú evidované ako múzejné zariadenia (Zákon č. 206/2009 o múzeách a galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty).

Jedno z prvých múzejných zariadení, ktoré približujú obdobie socializmu, sa od roku 2017 nachádza v bývalom tajnom vojenskom kryte v obci Alešince pri Nitre, vybudovanom v 60. rokoch ako záložné utajené veliteľské centrum armád Varšavskej zmluvy stred. Pri zrode *Múzea socializmu a studenej vojny* stáli nadšenci z o. z. Klub ČSLA Kolíňany. Zámer založenia múzea vysvetlil jeden zo zakladateľov nasledovne: „*Chceli by sme tu vytvoriť priestor pre branňo-športové hry, aké si pamätá tá generácia, ktorá chodila do škôl v období socializmu.*“ (Unikát v Alešinciach: Múzeum socializmu a studenej vojny, 2017). Prvá časť expozície prezentuje podzemný úkryt, jeho technické vybavenie a činnosti, ktoré v ňom prebiehali počas studenej vojny. Druhá časť expozície približuje návštevníkom prostredníctvom exponátov a informačných panelov atmosféru a charakter studenej vojny. Nachádzajú sa v nej artefakty z rokov 1948 až 1990. Ako pripomínajú autori, „*múzeum je svedectvom o našej minulosti a súčasne výstrahou do budúcnosti*“ (Unikát pri Nitre: Sedem metrov pod zemou sa nachádza múzeum socializmu, 2020). Je tu teda deklarovaná aj istá výchovná a vzdelávacia funkcia.

Múzeum civilnej obrany Prievidza na sídlisku Píly vybudovanom v duchu sorely založili pred niekoľkými rokmi miestni nadšenci z Klubu priateľov civilnej ochrany Prievidza – Dobrovoľnej jednotky Chrenovec-Brusno (Roško, 2022).

Bunkre – múzeá in situ v autentickom prostredí, v prípade bunkrov CO aj so zachovaným pôvodným vybavením.

Koncom apríla 2022 v Komárne sprístupnili pre verejnosť *Múzeum studenej vojny* (TA SR, 2022). Múzeum sa nachádza v priestore bývalého krytu civilnej ochrany v Dome Matice slovenskej. Predstava zakladateľov múzea bola dať krytu podobu podľa noriem o CO krytoch platných v roku 1970. Súčasťou je zariadenie bytu z obdobia socializmu. Z celkovo 11 miestností CO krytu je múzejná expozícia inštalovaná vo dvoch miestnostiach, v ďalších dvoch sa nachádza vodárenské múzeum (táto expozícia vznikla v rámci 120. výročia vybudovania Vodárenskej veže v Komárne dokončenej v roku 1902).

Hoci hlavným zmyslom múzea je predovšetkým to, aby si ľudia opäť uvedomili hodnotu mieru a odmietli návrat do obdobia strachu a vojnových hrozieb, aké sme aj my kedysi zažívali v socialistickom Československu,“ je pravdepodobnejšie, že táto expozícia bude

mať skôr oddychový, zážitkový charakter: „Návštevníkov múzea budú počas prehliadky sprevádzať divadelníci Slovenskí rebeli v pionierskych rovnošatách. Zažijú simulované poplachy, skúšanie masiek a tí najodvážnejší môžu jednu noc prespať v dobovom byte za pancierovými dverami bez kontaktu s okolitým svetom (TA SR, 2022).

Pri bližšom pohľade na uvedené múzeá môžeme pri ich založení konštatovať podobné motivácie ako pri nadšencoch vojenskej histórie, časovo ukotvených do obdobia po 2. svetovej vojne. Nachádzajú sa v autentických dobových priestoroch, len priestor bunkra nahradil CO kryt.

V gemerskom mestečku Hnúšťa sa nachádza *Múzeum socialistických kuriozít* (b. d.) V expozícii sa nachádza zariadenie bytu v obdobia socializmu, úžitkové predmety i predmety bežnej spotreby z tohto obdobia. Ako sa uvádza na stránke: „Medzi socialistickými kuriozitami môžeme nájsť už legendárne predmety, ako sú socialistické odznaky a preukazy, knihovničku plnú slávnych knižných diel, Leninove spisy, dobové oblečenie ako napr. úbor na spartakiádu a iskričkovskú uniformu či žehličku na puky.“ (Múzeum socialistických kuriozít, b. d.) Ako už naznačuje názov, pre zakladateľov múzea sú mnohé z predmetov tohto obdobia už len zvláštnosti z nedávnych čias, hoci technologicky aj mentálne už vzdialených.

Z občianskych, resp. súkromných aktivít prezentácie obdobia socializmu „najdlhšiu cestu“, resp. potenciál k vybudovaniu múzea zodpovedajúceho kritériám múzejného zákona prešlo *Múzeum Vtedy Prievidza*, ktoré sa nachádza v priestoroch kultúrneho a spoločenského centra Galéria Jablň. Múzeum má pravidelné otváracie hodiny (utorok – sobota), má / je na Facebooku a Instagrame, spravuje aj vlastnú múzejnú webovú stránku s online dotazníkom, aby získalo spätnú väzbu. Podľa dostupnosti jednotlivých záložiek je vidieť, že múzeum má ambíciu vybudovať reprezentatívnu expozíciu so sprievodnými podujatiami, výstavami a publikačnými výstupmi. O zriaďovateľovi sa však stránka nezmieňuje. Zatiaľ má múzeum jednu expozíciu s názvom „Vtedy sme takto telefonovali“.

Ocitneme sa v druhej polovici 20. storočia vo vtedajšej Československej socialistickej republike. Súčasťou múzea bude ukážková replika bytu zariadená v štýle 70. a 80. rokov minulého storočia, v ktorej nechýba linoleum, tapety či starý nábytok s vinylovým obrusom na kuchynskom stole (O Múzeu Vtedy, 2022). Múzeum sa zameriava na oblasť techniky a technológií, aké sa používali v období socializmu, osobitne na 70. a 80. roky. „Prehliadkou našich výstavných priestorov získate ucelený pohľad na to, ako sa žilo kedysi a kam sa spoločnosť a technológie odvtedy posunuli“ (O Múzeu Vtedy, 2022).

Od začiatku tohto storočia výrazne narastá počet múzeí, resp. múzejných expozícií zakladaných obcami. Múzeá sú súčasťou historickej pamäte, a to nielen pre samotných obyvateľov danej obce, ale aj jej návštevníkov. K najmladším mestám na Slovensku patrí Nová Dubnica, pôvodne sídlisko zbrojovky v Dubnici nad Váhom. Sídlisko sa začalo stavať v roku 1951, v roku 1957 sa osamostatnilo pod názvom Nová Dubnica a získalo mestský štatút (Nová Dubnica, 2007). Bolo postavené podľa projektu českého architekta Jiřího Krohu v duchu socialistického realizmu, tzv. sorely.

Pri 50. výročí osamostatnenia sa Novej Dubnice v roku 2007 sa konala konferencia, ktorá hlavne z architektonického a urbanistického hľadiska hodnotila jedinečnosť mesta z hľadiska stavebného vývoja. Nová Dubnica však nie je len mestom socializmu, je

to pamäť doby, výsledok istého historického obdobia so svojou stále živou historickou pamäťou. Vedenie mesta sa od tohto obdobia intenzívnejšie zaujíma o dokumentáciu a prezentáciu mesta aj prostredníctvom hmotných dokladov. V rámci mestskej knižnice bola zriadená Pamätná izba Jiřího Krohu a spoločenská miestnosť – „historická izba“ s panelovou expozíciou venovaní dejinám mesta, osobnosťami, zbierkou kroník, dokumentov, vitrínkami s predmetmi, ktoré obyvatelia vďačne venovali svojmu mestu. Momentálne má zbierka skôr charakter (študijného) depozitára bez systematického spracovania.

Zbierka má potenciál vybudovania reprezentatívnej expozície ako aj lokálneho, mestského múzea ako organizácie v zriaďovateľskej pôsobnosti mesta. Predpokladom je vybudovanie múzejnej expozície – ako sociálnej (re)konštrukcie reality, či ako *message*, t. j. „správy“ (Šobáňová, 2014: 51-81) pre domácich, miestnych obyvateľov, ktorí majú základné poznatky o dejinách mesta, t. j. ako miesta pamäti na jednej strane, ale aj pre návštevníkov mesta, ktorí nemajú znalosti o dejinách mesta na druhej strane.

V krajinách bývalého východného bloku sa s múzeami, resp. múzejnými zariadeniami dokumentujúcimi obdobie socializmu stretávame od začiatku 90. rokov, na Slovensku až od druhého desaťročia. V súčasnosti sa na Slovensku nenachádza expozícia, ktorá by komplexne zhodnotila toto historické obdobie na základe súčasných odborných poznatkov. Zo strany slovenskej verejnosti však môžeme sledovať záujem prevažne v kontexte nostalgie a kuriozity. Pri prezentácii týchto zbierok verejnosti sa môžeme stretnúť aj s expozíciami s komerčným potenciálom zameranými hlavne na zahraničného návštevníka, aby získal, aj keď čiastočne redukovaný, resp. sploštenú predstavu o tomto historickom období. Pre generácie do 50 rokov je obdobie socializmu už buď úplne neznámou kapitolou, alebo len matnou spomienkou. Múzeá sú súčasťou našej sociálnej pamäte ako, povedané s V. Bačovou (1996), akejsi spoločnej databázy doterajšieho poznania ľudstva, a to prevažne v materializovanej podobe.

Muzeológia svojím zameraním patrí medzi prierezové odbory, má holistický, t. j. komplexný charakter. Nie je základná – kauzálna, ale finálna veda, teda na základe iných vied konštruuje priestor, ktorý iné vedy neriešia. Prostredníctvom muzeológie, na základe vedeckých poznatkov iných vedných disciplín, v tomto prípade primárne histórie, je možné rekonštruovať a prezentovať návštevníkom obdobie socializmu múzejnou formou. V každom prípade však musíme počítať s istou mierou subjektivismu, vyplývajúceho zo stavu nášho poznania tohto historického obdobia, ako aj osobnostných predpokladov pracovníkov, teda aj aproximácie – čo najvyššej miery priblíženia sa k realite *sui generis*. Múzeá ako pamäťové inštitúcie uchovávajú a prezentujú naše poznanie a slúžia o. i. na transmisiu – prenos poznatkov o období socializmu prostredníctvom múzejnej expozície z generácie na generáciu.

Referencie

Babicová, Z. a kol. (1988). *Spríevodca po podnikových a závodných múzeách a sieňach revolučných tradícií v Slovenskej republike*. Bratislava: Práca.

Babušíková, T. (b. d.) *História múzea*. Múzeum SNP. <http://www.muzeumsnp.sk/muzeum-snp/historia-muzea/>

Bačová, V. a kol. (1996). *Historická pamäť a identita*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV.

Barabáš, M., Barabášová, I., Biskupičová, A. (Producenti). (2014 –). *Fetiše socializmu* [Televízny seriál]. K2 production.

Barabáš, M. (Producent). (2016 –). *Fetiše televízie* [Televízny seriál]. K2 production.

Barabášová, I. (Producent). (2019 –). *Fetiše nežnej revolúcie* [Televízny seriál]. K2 production.

Barborák, J. (27.11.2019). Múzeum obetí komunizmu ako terapia šokom? *Aktuality*. <https://www.aktuality.sk/clanok/744301/muzeum-obeti-komunizmu-ako-zazitkova-terapia-podcast/>

Dolák, J. (2006). Dokumentace současnosti doma i ve světě. In Nekuža, P. (Ed.), *Teorie a praxe – dokumentace současnosti* (s. 4-20). Brno: Technické muzeum v Brně.

Dolák, J. (2018). *Sběratelství a sbírkotvorná činnost muzeí*. Bratislava: Univerzita Komenského.

Holčík, Š. a kol. (1989). *Slovenské národné múzeum*. Bratislava: Tatran.

Junek, M. (2012). Soudová dokumentace v České republice po roce 1989. In Letenayová, Z., Ševčíková, E. (Eds.), *Múzejná dokumentácia druhej polovice 20. storočia na Slovensku* (s. 38-40). Bratislava: Artwell Creative.

Junek, M., Lubušská, L. (2018). *Česko-slovenská výstava / Slovensko-česká výstava*. Praha: Národní muzeum.

Kamenický, M. a kol. (2001). *Lexikón svetových dejín* (2. doplnené vyd.). Bratislava: SPN.

Klíma, L., Šullová, Z., Hájek, M. (2012). Múzejná dokumentácia súčasnosti vo vedných a technických odboroch – teória a prax v prístupe Slovenského technického múzea. In Letenayová, Z., Ševčíková, E. (Eds.), *Múzejná dokumentácia druhej polovice 20. storočia na Slovensku* (s. 79-90). Bratislava: Artwell Creative.

Kollár, D. (2014). *Pamätné izby*. Bratislava: Dajama.

Kostický, B. (1988). História – prítomnosť – perspektívy. In Babicová, Z. a kol., *Spríevodca po podnikových a závodných múzeách a sieňach revolučných tradícií v Slovenskej republike* (s. 11-24). Bratislava: Práca.

Kováč, D., Rychlík, J. (2018). *Česko-slovenská výstava: Národní muzeum: Slovensko-česká výstava: Slovenské národné múzeum*. Praha: Národní muzeum.

Letenayová, Z., Ševčíková, E. (Eds.). (2012). *Múzejná dokumentácia druhej polovice 20. storočia na Slovensku*. Bratislava: Artwell Creative.

Mannová, E. a kol. (2003). *Krátke dejiny Slovenska*. Bratislava: AEP.

Mannová, E. (2017). Mnohonásobné kódovanie historickej pamäti. *Historické štúdie*, 51, 7-9.

Maráky, P., Tomčík, P., Plichtová, M. (2009). *Výstava Ako? sme žili. Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: SNM.

Múzeum. (2014). 60(3).

Múzeum zločinov a obetí komunizmu. (2022). *Múzeum zločinov a obetí komunizmu*. Získané 10.9.2022 z <https://www.muzeumkomunizmu.sk/muzeum>

Múzeum socialistických kuriozít (b. d.). *Slovenský cestovateľ*. Získané 10.9.2022 z <https://slovenskycestovatel.sk/item/muzeum-socialistickych-kuriozit>

Nádej nájdená v utrpení (2022). *Múzeum obetí komunizmu*. <https://mok.sk/>

Neupauer, F. (2012). *Za komunizmu nám bolo lepšie...* Bratislava: Don Bosco.

Neupauer, F. (2018). *Odvaha so sviečkou v ruke*. Bratislava: Don Bosco.

Neupauer, F. (2021). *Múzeum zločinov a obetí komunizmu*. *Zborník Slovenského národného múzea História*, 120 (56), 37-48.

Nová Dubnica 1957 – 2007 (2007). Nová Dubnica: Mestský úrad.

O Múzeu Vtedy. (2022). *Múzeum Vtedy*. <https://muzeumvtedy.sk/o-nas/>

Roško, I. (10.3.2022). *V prievidzskom okrese je 30 úkrytov. Jeden z nich je špeciálny*. SME. <https://myhornanitra.sme.sk/c/22858350/v-prievidzskom-okrese-je-30-ukrytov-jeden-z-nich-je-specialny.html>

Smutná kapitola našich dejín. (27.6.2021). *Dromedar.sk*. Získané 10.9.2022, z <https://dromedar.zoznam.sk/cl/11154/2139289/Smutna-kapitola-nasich-dejin--Slovensko-ma-prve-Muzeum-obeti-komunizmu>

Szalayová, E. (17.11.2021). *Za boľševika od neho peniaze nechceli: Miloš Majko vo vlastnom dome zriadil MÚZEUM TOTALITY. Život*. <https://zivot.pluska.sk/reportaze/bolsevika-neho-peniaze-nechceli-milos-majko-vlastnom-dome-zriadil-muzeum-totality>

TA SR. (17.2.2022). *V Komárne vznikne Múzeum studenej vojny*. *Aktuality*. <https://www.aktuality.sk/clanok/wp12whz/v-komarne-vznikne-muzeum-studenej-vojny/>

Škvarna, D. a kol. (1997). *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava: SPN.

Šobáňová, P. (2014). *Múzejní expozice jako edukační médium 1*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Štýl a móda 60. rokov (2013). *Slovenské národné múzeum*. <https://www.snm.sk/Press/tlacove-spravy?clanok=styl-a-moda-60-rokov-1>

Unikát v Aleksinciach: Múzeum socializmu a studenej vojny (13.12.2017). *Dromedar.sk*. Získané 10.9.2022 z <https://dromedar.zoznam.sk/cl/100195/1673227/Sedem-metrov-pod-zemou--Muzeum-socializmu-a-studenej-vojny-je-slovenskym-unikatom>

Unikát pri Nitre: Sedem metrov pod zemou sa nachádza múzeum socializmu (1.9.2020). *Dromedar.sk*. Získané 10.9.2022 z <https://dromedar.zoznam.sk/cl/1001069/1949205/Unikat-pri-Nitre--Sedem-metrov-pod-zemou-sa-nachadza-muzeum-socializmu>

Uznesenie vlády SSR č. 200/1981 o komplexnej dokumentácii obdobia výstavby socializmu.

Zákon č. 206/2009 o múzeách a galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty v znení neskorších predpisov, 30.5.2009, <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2009-206>